

KS. JAN KOBAK

RODZINA SZKOŁĄ MODLITWY

Modlitwa jest darem Boga oraz wyrazem wzajemnego pragnienia spotkania Boga i człowieka. Przymierze modlitwy pozwala człowiekowi trwać w komunii życia ze Stwórcą i Zbawcą¹. Istotą modlitwy jest spotkanie osobowe człowieka z Bogiem, gdzie pierwszeństwo przysługuje Bogu. Pośród wielu określeń tego ludzkiego doświadczenia można wymienić: „rozmowę z Bogiem, wzniesienie ducha ku Bogu, głos serca i wołanie Ducha Świętego w nas, naznaczone miłością skierowanie umysłu ku Bogu i wiele innych”².

Rodzina chrześcijańska, na mocy Chrztu świętego każdego z jej członków, jest powołana do udziału w powszechnym kapłaństwie wiernych, które realizuje się poprzez dialog z Bogiem. Dialog ten polega na życiu sakramentalnym, ofierze życia i modlitwie. Powołanie to jest zarazem wezwaniem rodziny do nieustannego uświęcania siebie samej, wspólnoty Kościoła oraz całego świata³.

Szczególne miejsce w owym dialogu rodziny z Bogiem zajmuje modlitwa rodzinna. Jest ona modlitwą wspólną małżonków oraz ich dzieci. Wiąże się ona także z modlitwą osobistą każdej z tworzących rodzinę osób. Stanowi owoc sakramentalnego daru komunii otrzymanego na Chrzcie świętym i w sakramencie małżeństwa. Modlitwa rodzinna jest istotnym warunkiem podtrzy-

Ks. JAN KOBAK – prezbiter diecezji rzeszowskiej, doktorant w Instytucie Teologii Pastoralnej i Katechetyki KUL (Specjalizacja Duszpasterstwo Rodzin); adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; e-mail: jkobak@rzeszow.oaza.pl.

¹ *Katechizm Kościoła Katolickiego*. Poznań: Pallottinum 2002 nr 2558-2565; [dalej skrót: KKK].

² W. S ł o m k a. *Modlitwa*. W: *Leksykon teologii pastoralnej*. Red. R. Kamiński [i in.]. Lublin: TN KUL 2006 s. 517.

³ J a n P a w e ł II. Adhortacja apostolska *Familiaris consortio* (22.11.1981) nr 55; [dalej skrót: FC].

mywania i wzrostu tejże komunii⁴. Ważnym wyzwaniem, jakie staje przed współczesnymi rodzinami, jest zadanie przekazywania i rozwijania bezcennego daru modlitwy chrześcijańskiej. Chociaż zadanie to zajmuje znaczące miejsce w procesie wychowania dzieci⁵, dotyczy ono także współmałżonków, którzy powinni być wobec siebie nauczycielami i świadkami modlitwy. Rodzina powinna również odkrywać swoje wezwanie do rozwijania daru modlitwy w ramach powołania do apostołatu oraz ewangelizacji swojego otoczenia, a także całego Kościoła i świata⁶.

Zadanie apostołatu i katechezy w dziedzinie modlitwy można rozpatrywać również pod względem przekazywanych form modlitwy. Najważniejsze miejsce zajmuje wśród nich modlitwa liturgiczna, a w szczególności Eucharystia, która jest szczytem i źródłem wszelkiej działalności Kościoła, także życia rodzinnego⁷. Istotne jest w tym kontekście wezwanie do zaszczepiania w rodzinach Liturgii Godzin⁸. Rodzina jako wspólnota domaga się także innych form modlitwy wspólnotowej i indywidualnej⁹.

Przed rodziną staje również zadanie formowania osób i wspólnot do modlitwy. Zadanie to rodzina powinna realizować na płaszczyźnie wewnętrznej i zewnętrznej. Na płaszczyźnie wewnętrznej rodzina prowadzi do modlitwy poprzez świadectwo, motywowanie oraz wychowanie poszczególnych członków rodziny, a zwłaszcza dzieci. Na płaszczyźnie zewnętrznej rodzina powinna podejmować apostołat modlitwy we wspólnocie Kościoła oraz w środowisku społecznym.

I. RODZINA SZKOŁĄ MODLITWY LITURGICZNEJ

Liturgia, jako szczyt modlitwy chrześcijańskiej, stanowi istotny element budujący Kościół. Buduje ona także Kościół domowy, jakim jest każda rodzina chrześcijańska. Małżeństwo oraz wspólnota rodzinna uświęcają się poprzez

⁴ Tamże 59.

⁵ Tamże 60.

⁶ Sobór Watykański II. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (07.12.1965) nr 48; [dalej skrót: KDK]; por. B. M i e r z w i ń s k i, J. W i l k, R. B i e l e ń. *Duszpasterstwo rodzin*. W: *Teologia pastoralna*. Red. R. Kamiński. T. 2. Lublin: Wydawnictwo Atla 2 2002 s. 436-437.

⁷ Sobór Watykański II. Konstytucja o Liturgii Świętej *Sacrosanctum Concilium* (04.12.1963) nr 10; [dalej skrót: KL].

⁸ *Ogólne wprowadzenie do Liturgii Godzin* (1970) nr 27; [dalej skrót: OWLG]; por. FC 61.

⁹ Por. FC 59-61.

uczestnictwo w celebracji misterium paschalnego Jezusa Chrystusa. Odkrywanie i pogłębianie relacji uświęcania poprzez liturgię jest zadaniem rodziny chrześcijańskiej¹⁰.

Eucharystia jest najistotniejszą celebracją liturgiczną. Wszelka formacja religijna w rodzinie może być sprowadzona do pogłębiania świadomego i pełnego uczestnictwa we Mszy świętej, wraz ze wszelkimi tego konsekwencjami. Eucharystia powinna być dla rodziny nie tylko zewnętrzną praktyką duchową, ale źródłem komunii z Bogiem oraz między sobą. „Eucharystia wzmacnia w sposób niewyczerpany jedność i nierozzerwalną miłość każdego chrześcijańskiego małżeństwa”¹¹. Życiowe postawy i wybory członków rodziny powinny być zakorzenione w Eucharystii. Z przeżywaniem eucharystycznej celebracji wiąże się rodzinna formacja do adoracji Najświętszego Sakramentu. Stanowi ona zarówno przygotowanie do dobrego przeżycia Mszy świętej, jak i właściwego przyjęcia jej owoców¹². Znaczenie posiada także rodzinne przygotowanie się do przeżywania niedzielnej Eucharystii, co może się dokonywać przez wspólnotowe rozważanie czytań biblijnych oraz tekstów liturgicznych przewidzianych na daną celebrację¹³.

Formacja do modlitwy liturgicznej w rodzinie wiąże się także z odpowiednim przeżywaniem życia sakramentalnego jej członków. Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego wyznaczają swoisty rytm rozwoju przyjmujących je osób oraz całej rodziny, która jako wspólnota uczestniczy w przygotowaniu do przyjęcia sakramentów Chrztu, Bierzmowania, czy też pierwszej Komunii Świętej. Istotne jest właściwe wyeksponowanie nadprzyrodzonego charakteru sakramentów, który może być czasem przysłonięty przez zewnętrzne i świeckie świętowanie. Aby tego uniknąć, należy położyć nacisk na duchowe przygotowania, co dokonuje się przez udział całej rodziny w odpowiedniej katechezie poprzedzającej udzielenie sakramentów¹⁴. Na uwagę zasługuje tu obejmujące rodziców i chrzestnych przygotowanie do udzielenia Chrztu świę-

¹⁰ Tamże 57.

¹¹ B e n e d y k t XVI. Adhortacja apostolska *Sacramentum Caritatis* (22.02.2007) nr 28; [dalej skrót: SC].

¹² J a n P a w e ł II. List apostolski na Rok Eucharystii *Mane nobiscum Domine* (07.10.2004) nr 30; por. SC 29.

¹³ J a n P a w e ł II. List apostolski o świętowaniu niedzieli *Dies Domini* (31.05.1998) nr 34 [dalej skrót: DD].

¹⁴ W. N o w a k. *Rodzina – domowy Kościół jako podmiot i przedmiot liturgii Kościoła*. W: *Rodzina jako Kościół domowy*. Red. A. Tomkiewicz, W. Wieczorek. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 270-272; por. P. P o r e b a. *Wychowanie religijne w rodzinie*. W: *Miłość, małżeństwo, rodzina*. Red. F. Adamski. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy 1978 s. 420-421.

tego, udział rodziców w przygotowaniu dzieci do pierwszej Komunii Świętej oraz współpraca parafii z rodzinami kandydatów do bierzmowania. Ważne jest nieustanne uświadamianie wszystkim członkom rodziny, a szczególnie dzieciom, konsekwencji oraz zobowiązań wynikających z przyjętych sakramentów¹⁵.

Doniosłą rolę wychowawczą odgrywa rodzinne zaangażowanie w praktykę sakramentu pojednania i pokuty. Szczególne znaczenie ma tu świadomość, że grzech każdego człowieka nie jest jedynie jego indywidualną sprawą, lecz uderza w całą wspólnotę rodzinną¹⁶. W tym kontekście rodzina powinna odkrywać, że sakrament pojednania i pokuty nie jest jedynie drogą indywidualnego powrotu do Boga konkretnych ludzi, ale stanowi także sakrament uzdrowienia komunii małżeńskiej i rodzinnej¹⁷. Członkowie rodziny budują się świadectwem i dobrym przykładem przeżywania spowiedzi. Pomocne jest wspólne przygotowanie się do tego sakramentu. Może ono polegać na dialogu małżeńskim i rodzinnym, który pozwala oceniać własne zachowanie w sposób bardziej obiektywny, a także dostrzec ukryte przed daną osobą grzechy oraz ich konsekwencje. Tak rozumiana rozmowa, jeśli odbywa się w atmosferze modlitwy oraz wzajemnego szacunku, pomaga lepiej przeprowadzić rachunek sumienia¹⁸. Pomoc w zauważeniu konsekwencji grzechów ułatwia przeżycie pogłębionego żalu, a także może przyczynić się do wspólnego odnalezienia najlepszych sposobów realizacji postanowienia poprawy oraz zadośćuczynienia. Istotne znaczenie wychowawcze ma również zakończenie rodzinnego dialogu wewnątrznie przeżytym i zewnątrznie wyrażonym pojednaniem, które może się zrealizować przez szczerze przeprosiny i okazanie sobie wyrazów przebaczenia¹⁹.

Wspólnie przeżyte przygotowanie i celebrowanie sakramentu mogą być także zakończone świętowaniem radości z otrzymanego daru pojednania z Bogiem i umocnienia rodzinnej więzi²⁰. Rodzinne przygotowanie do sakramentu

¹⁵ G. P y ż l a k. *Katecheza rodzinna i jej wpływ na przygotowanie do życia małżeńskiego i rodzinnego*. „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 3(58):2011 s. 416-417.

¹⁶ J a n P a w e ł II. Adhortacja apostołska o pojednaniu i pokucie w dzisiejszym posłannictwie Kościoła *Reconciliatio et poenitentia* (02.12.1984) nr 13 [dalej skrót: RP].

¹⁷ Por. FC 58; RP 27.

¹⁸ M. J a k u b i e c. *Rola rodziny w kształtowaniu sumienia dziecka*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*. Red. F. Adamski. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy 1984 s. 298-300.

¹⁹ RP 26.

²⁰ N o w a k. *Rodzina – domowy Kościół jako podmiot i przedmiot liturgii Kościoła* s. 274.

pojednania i pokuty, szczególnie jeśli jest połączone ze wspólnym regularnym korzystaniem z indywidualnej spowiedzi, może stanowić dla członków rodziny bezcenną pomoc w owocnym przyjęciu łaski płynącej z tego sakramentu.

Sakramenty w służbie komunii, jakimi są sakrament kapłaństwa i małżeństwa, zajmują ważne miejsce w życiu duchowym wspólnoty rodzinnej. Przyjmowanie tych sakramentów przez członków bliższej lub dalszej rodziny powinno się wiązać z przygotowaniem modlitewnym, a także praktyką okolicznościowych błogosławieństw²¹. Rodzice powinni pomóc szczególnie młodszym dzieciom w zrozumieniu znaczenia tych sakramentów. Jest to okazja do wspólnej refleksji nad powołaniem do odpowiedzialności za społeczeństwo, miłości oraz służby Bogu i człowiekowi²². Znaczenie wychowawcze ma również zwyczaj rodzinnego świętowania jubileuszów i rocznic zawarcia małżeństwa, ustanowienia kapłaństwa lub przyjęcia sakramentu święceń²³.

Obrzędy liturgiczne i sakramenty, przeżywane przez rodzinę i w rodzinie wyjaśniane, stanowią uprzywilejowane źródło inicjacji i umocnienia modlitewnej relacji z Bogiem²⁴. Relacja ta potrzebna jest człowiekowi szczególnie w sytuacjach trudnych. Modlitwa w rodzinie pomaga odnaleźć sens cierpienia i śmierci. Dzieje się to poprzez odpowiednie przeżywanie tych bolesnych wydarzeń w kontekście sakramentu namaszczenia chorych oraz chrześcijańskiego pogrzebu²⁵.

Wielkim darem dla wspólnoty rodzinnej może się okazać odkrycie uświęcającej wartości Liturgii Godzin, a szczególnie najważniejszych jej części, jakimi są Jutrznia i Nieszpory²⁶. Liturgia Godzin jest modlitwą wspólnotową i modlitwą wspólnoty. Z tego powodu stanowi szczególnie skuteczne narzędzie budowania, jednoczenia i uświęcania wspólnoty rodzinnej²⁷. Najbardziej sprzyjające okoliczności celebrowania Liturgii Godzin występują podczas rodzinnego przeżywania Dnia Pańskiego. Niedzielną Jutrznia i Niesz-

²¹ Por. J. W y s o c k i. *Rytuał rodzinny*. Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników 2000 s. 516-535.

²² KDK 52; por. N o w a k. *Rodzina – domowy Kościół jako podmiot i przedmiot liturgii Kościoła* s. 274-275.

²³ Por. W y s o c k i. *Rytuał rodzinny* s. 532, 536-537.

²⁴ E. O s e w s k a, J. S t a l a. *W kierunku katechezy rodzinnej*. Kielce: Wydawnictwo Jedność 2003 s. 101-102.

²⁵ N o w a k. *Rodzina – domowy Kościół jako podmiot i przedmiot liturgii Kościoła* s. 274.

²⁶ P a w e ł VI. Adhortacja apostolska o należyтым kształtowaniu i rozwijaniu kultu Najświętszej Maryi Panny *Marialis cultus* (02.02.1974) nr 53; [dalej skrót: MC].

²⁷ OWLG 9.

pory mogą być zatem skutecznym środkiem pogłębiania wspólnoty z ludźmi i z Bogiem²⁸.

Modlitwa brewiarzowa wymaga odpowiedniego przygotowania, co stanowi dla rodziców i starszych dobrą okazję do pogłębienia wiedzy religijnej. Styczność dzieci z Liturgią Godzin może okazać się dla nich pomocna w budowaniu solidnych podstaw dojrzałej wiary i pobożności, ze względu na bogactwo treści zawartych w skarbcu Kościoła²⁹. Mając na uwadze duże wymagania, jakie niesie ze sobą wprowadzenie Liturgii Godzin do modlitewnego rytmu życia rodzinnego, należy szczególnie docenić wkład stowarzyszeń i ruchów religijnych, które w ramach swojej formacji proponują rodzinom modlitwę brewiarzową, a także uczą tej modlitwy, wyjaśniają zawarte w niej treści i przekonują o jej doniosłym znaczeniu. Wspólnoty i ruchy stanowią również miejsce, w którym same rodziny posługują innym rodzinom, podejmując zadanie stawania się szkołą modlitwy, także modlitwy Liturgią Godzin³⁰. W ten sposób rodzina, uczestnicząc w modlitwie Kościoła, coraz bardziej staje się domowym Kościołem³¹.

Ważne zadanie w zakresie formowania postawy modlitewnej w rodzinie ma praktyka błogosławieństw liturgicznych, z których wiele może i powinno być sprawowanych we wspólnocie domowego Kościoła na mocy kapłaństwa powszechnego³². Do tych błogosławieństw należą: błogosławieństwo dzieci ochrzczonych i jeszcze nieochrzczonych, błogosławieństwo synów lub córek, błogosławieństwo narzeczonych, błogosławieństwo kobiety przed lub po urodzeniu dziecka, błogosławieństwo starców pozostających w domu, błogosławieństwo chorych dorosłych i chorych dzieci³³. Rodzice mogą też błogosławić swoje dzieci z okazji różnych obchodów roku liturgicznego oraz okoliczności życia społecznego³⁴.

²⁸ Warto zwrócić uwagę, że w tym miejscu Jan Paweł II szczególnie zaprasza wiernych do uroczystego sprawowania niedzielnych Nieszporów: „A czy do programu tego dnia [niedziele] nie można by włączyć – w miarę możliwości także w życiu ludzi świeckich – specjalnych form modlitwy, zwłaszcza uroczystych Nieszporów” (DD 52).

²⁹ OWLG 14.

³⁰ W. Ś m i g i e l. *Ruchy, stowarzyszenia, wspólnoty i grupy wspierające rodzinę jako Kościół domowy*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 460-461.

³¹ OWLG 15.

³² W y s o c k i. *Rytuał rodzinny* s. 541.

³³ Cz. K r a k o w i a k. *Funkcja kapłańska rodziny – liturgia domowa*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 259; por. *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Katowice: Księgarnia św. Jacka 2001 s. 135-320.

³⁴ K r a k o w i a k. *Funkcja kapłańska rodziny – liturgia domowa* s. 259-260.

Odrodzenie się we wspólnocie rodzinnej praktyki błogosławieństw może mieć pozytywny wpływ na dzieci w dziedzinie wychowania do modlitwy. Dzięki błogosławieństwom przypomniana jest bowiem najmłodszym prawda o Bożym ojcostwie, a także nieustannej Bożej obecności oraz Opatrzności, której widzialnym znakiem i narzędziem są rodzice³⁵. Z drugiej zaś strony, rodzice błogosławiąc swoje dzieci, lepiej uświadamiają sobie konieczność współpracy i dialogu z Bogiem w realizacji powołania ojca i matki.

II. ROZWAŻANIE SŁOWA BOŻEGO MODLITWĄ RODZINY

Benedykt XVI w Adhortacji apostolskiej *Verbum Domini* naucza, że „słowo Boże leży u podstaw każdej autentycznej duchowości chrześcijańskiej”³⁶. Dlatego też rodzina powinna czynić słowo Boże pokarmem modlitwy i na nim budować swoje życie³⁷. Szkoła modlitwy biblijnej rozpoczyna się od obecności Pisma Świętego w chrześcijańskiej rodzinie. Księga ta powinna w każdym domu być przechowywana w sposób godny tak, żeby wszyscy członkowie rodziny mogli ją czytać i posługiwać się nią we własnej modlitwie³⁸. Wydaje się zatem, że w domu rodzinnym powinno znajdować się szczególne, odpowiednio przyozdobione miejsce, w którym znajdowałyby się Biblia. W miejscu tym powinny się znaleźć również znaki religijne sprzyjające modlitwie, a szczególnie Krzyż, świeca, wizerunek Najświętszej Maryi Panny, świętych patronów itp. Pomocny może się także okazać kalendarz, z zamieszczonymi sigłami czytań mszalnych na poszczególne dni roku liturgicznego.

Rodzinna modlitwa słowem Bożym znajduje zakorzenienie w indywidualnej modlitwie i lekturze Biblii każdego z jej członków. Dlatego należy zadbać o wystarczającą ilość czasu na osobisty kontakt ze słowem Bożym. Kościół kładzie szczególny nacisk na praktykę modlitewnego czytania Pisma Świętego *lectio divina*³⁹. W rodzinie modlitwa indywidualna powinna być ściśle ze-

³⁵ Por. I. K o s m a n a. *Posługa słowa w udzielaniu błogosławieństw osobom*. Kraków: Wydawnictwo UNUM 2010 s. 39-43.

³⁶ B e n e d y k t XVI. Adhortacja apostolska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini* (30.09.2010) nr 86 [dalej skrót: VD].

³⁷ H. W r o ń s k a. *Katecheza a małe grupy szkolne i parafialne*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2007 s. 264.

³⁸ VD 85.

³⁹ Tamże 86.

spolona z modlitwą wspólnotową. W zakresie modlitwy słowem Bożym związek ten może przejawiać się w różnorodnych formach małżeńskiego lub rodzinnego rozważania tekstu biblijnego oraz dzielenia się owocami tych rozważań (tzw. dzielenie się słowem Bożym). Członkowie rodziny powinni odnosić treści objawione do własnej sytuacji życiowej, szczególnie w aspektach dotyczących ich domowej wspólnoty. „Modlitwa rodzinna czerpie swą pierwotną treść z samego życia rodzinnego, które we wszystkich i rozmaitych okolicznościach jest pojmowane jako powołanie Boże i aktualizowane jako synowska odpowiedź na Jego wezwanie”⁴⁰. Pismo Święte stanowi zatem swoiste podłoże modlitwy wspólnoty rodzinnej. W modlitwie tej do słowa Bożego ma dołączać się osobista pamięć o wszystkich pokoleniach stanowiących rodzinę, także o tych osobach, które zakończyły już swoje ziemskie życie i tych, które dopiero na ten świat przyjdą⁴¹. W ten sposób poprzez modlitewny dialog z Bogiem historia rodziny przenika się z historią zbawienia.

Uczenie dzieci kontaktu z Pismem Świętym przez czytanie oraz wyjaśnianie niektórych jego fragmentów powinno rozpocząć się bardzo wcześnie. Również przez żywe opowieści biblijne można prowadzić najmłodszych członków rodziny do budowania relacji z Jezusem Chrystusem, która powinna stopniowo rozciągać się na spotkanie Boga w liturgii⁴². Kościół wielką nadzieję w tym względzie wiąże z powołaniem matki, widząc w jej „geniuszu kobiety” niezastąpiony potencjał przekazywania dzieciom i całej wspólnotie rodzinnej miłości do Boga oraz subtelnej wrażliwości na Jego słowo⁴³. W formowaniu dzieci do modlitwy biblijnej ważne jest ponadto zapraszanie najmłodszych do uczestnictwa w dzieleniu się słowem Bożym. Nawet jeśli dziecko nie jest jeszcze w stanie zrozumieć omawianych treści, pozytywnie wpływa na nie sama atmosfera modlitewnego szacunku do Pisma Świętego oraz przykład odnoszenia własnego życia do objawionej woli Bożej.

Papież Benedykt XVI wskazuje również na istotną rolę formacji do modlitwy słowem Bożym w procesie dojrzewania sfery ludzkiej miłości. Jego zdaniem żywa relacja z Bogiem, oparta na Biblii, stanowi skuteczny środek przeciwdziałania banalizacji cielesności i seksualności człowieka. Przybliżanie dziecku Pisma Świętego jest zatem formą realizacji rodzicielskiego obowiązku opieki i czuwania nad prawidłowym rozwojem dziecka poprzez ukazywanie

⁴⁰ FC 59.

⁴¹ J a n P a w e ł II. List do rodzin *Gratissimam sane* (02.02.1994) nr 10.

⁴² M. P o k r y w k a. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 333.

⁴³ VD 85.

mu sensu życia w Chrystusie. W realizacji tego ważnego zadania rodzice powinni być wspierani przez wspólnotę kościelną⁴⁴.

Modlitwa oparta na Pismie Świętym nie powinna się zamykać jedynie do kręgu domowego. Kościół zachęca rodziny do zrzeszania się w małych wspólnotach modlitewnych rozważających wybrane teksty biblijne⁴⁵. Zadaniem takich wspólnot jest pomoc w rozwoju duchowości małżeńskiej i rodzinnej, a także modlitwa i życie wewnętrzne. We wspólnocie rodzina uczy się modlitwy, aby stawać się szkołą modlitwy dla swoich członków i samej siebie oraz podejmuje posługę na rzecz innych rodzin, przekazując im swój przykład oraz doświadczenie przyjmowania i spełniania woli Bożej.

Nauczanie soborowe i papieskie o doniosłej roli słowa Bożego w życiu duchowym chrześcijan wymaga gorliwej realizacji w praktyce modlitewnej i wychowawczej rodzin. Zadaniem duszpasterzy jest budzenie świadomości wiernych w tej dziedzinie, od której zależy dojrzałość i zachowanie wiary kolejnych pokoleń.

III. RÓŻANIEC I INNE FORMY POBOŻNOŚCI W RODZINNEJ SZKOLE MODLITWY

W nauczaniu papieży można zauważyć wyraźne wskazanie na Różaniec jako wyjątkową modlitwę wspólnoty rodzinnej⁴⁶. Jan Paweł II stwierdza, że Różaniec był zawsze modlitwą rodziny i za rodzinę⁴⁷. W modlitwie różańcowej papież dostrzega źródło jedności małżeńskiej i rodzinnej. „Rodzina, która modli się zjednoczona, zjednoczona pozostaje. Różaniec święty, zgodnie z dawną tradycją, jest modlitwą, która szczególnie sprzyja gromadzeniu się rodziny. Kierując wzrok na Jezusa, odzyskują na nowo również zdolność patrzenia sobie w oczy, by porozumiewać się, okazywać solidarność, wzajemnie sobie przebaczać, by żyć z przymierzem miłości odnowionym przez Ducha Bożego”⁴⁸.

Modlitwa różańcowa posiada zatem szczególną właściwość odnawiania komunii oraz jednoczenia wspólnoty rodzinnej. Dzięki temu przeciwstawia się

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Por. MC 52, 54; FC 60-61; J a n P a w e ł II. List apostolski o Różańcu świętym *Rosarium Virginis Mariae* (16.10.2002) nr 6, 42; [dalej skrót: RVM].

⁴⁷ RVM 41.

⁴⁸ Tamże.

współczesnym tendencjom niszczącym zdolność głębszej komunikacji. Różańcowa kontemplacja Ewangelii pomaga ponadto ludzkiemu sercu i umysłowi w przeciwstawieniu się agresywnym obrazom pochodzącym z mediów oraz życia codziennego. Różaniec jest też odpowiedzią na troski współczesnych rodziców, niejednokrotnie przytłoczonych wizją zagrożeń czyhających na ich dzieci. Oprócz roztropnej aktywności wychowawczej, ojciec i matka powinni podjąć ufną modlitwę różańcową za dzieci i z dziećmi, aby w ten sposób powierzać Bogu przez wstawiennictwo Maryi drogę ich wzrastania⁴⁹.

Trudności związane z przekazywaniem młodemu pokoleniu zamiłowania do modlitwy różańcowej wiążą się często z niedbałym jej praktykowaniem. Drogą ich przewyciężenia jest twórcze odkrywanie głębi Różańca. W tym celu warto wzbogacać tradycyjne odmawianie Różańca o różne elementy symboliczne i praktyczne, które ułatwiłyby zrozumienie i dowartościowanie rozważanych treści, a także skupienie na nich uwagi⁵⁰. Cenne jest wzbogacenie tradycyjnej formy modlitwy różańcowej o medytację biblijną, homilię, śpiewy oraz inne elementy zaczerpnięte z celebracji słowa Bożego⁵¹.

Różaniec zachowuje swoją prostotę, a zarazem otwartość na kontemplacyjną głębię. Jego rytm, oparty na Pozdrowieniu Anielskim, w klarowny sposób nadaje porządek modlitewnej wspólnoty, a zarazem jest zaproszeniem do coraz głębszego wnikania w kluczowe tajemnice zbawienia. Stąd modlitwa różańcowa stanowi dobre ramy modlitwy rodzinnej. Można ją w łatwy sposób połączyć zarówno z odczytaniem fragmentu Pisma Świętego, jak też ze spontaniczną modlitwą uwielbienia, dziękczynienia, przebłagania i prośby. Wspólnie odmawiany Różaniec jest często praktykowaną w Polsce formą modlitwy rodzinnej. W wielu rodzinach modlitwę różańcową łączy się z przynależnością poszczególnych członków rodziny do róż różańcowych, Duchowej Adopcji Dziecka Poczętego lub Domowego Kościoła.

Na uwagę zasługuje także praktyka odmawiania Różańca „z dopowiedzeniami”⁵². Takie odmawianie Różańca posiada dodatkowy walor formacyjny, ponieważ przeciwdziała mechanicznemu i bezmyślnemu powtarzaniu formuł, a jednocześnie pozwala się dzielić we wspólnocie rodzinnej owocami własnych duchowych doświadczeń.

⁴⁹ Tamże 42.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ MC 51.

⁵² Polega ona na tym, że w Pozdrowieniu Anielskim po słowach „[...] i błogosławiony owoc żywota Twojego, Jezus” wypowiada się zaczerpnięte z osobistych rozważań zdanie na temat Jezusa, np.: „Jezus, który oddał na Krzyżu życie dla naszego zbawienia”.

Wśród proponowanych przez Kościół form modlitwy rodzinnej Adhortacja apostolska *Familiaris consortio* wymienia „nabożeństwo i poświęcenie się Sercu Jezusowemu, różne formy kultu Matki Bożej, modlitwę przed i po posiłku, praktyki pobożności ludowej”⁵³. Ponad trzydzieści lat po opublikowaniu tego dokumentu należałoby do tej listy dodać różne formy kultu Miłosierdzia Bożego, ze szczególnym uwzględnieniem Koronki do Miłosierdzia Bożego⁵⁴. Na gruncie polskim wśród modlitw rodzinnych, szczególnie powszechne jest oddawanie czci Najświętszemu Sercu Pana Jezusa poprzez odmawianie litanii. Kult maryjny w maju znajduje natomiast swój wyraz w rodzinnym lub sąsiedzkiem gromadzeniu się przy kapliczkach i śpiewie Litanii Loretańskiej do Najświętszej Maryi Panny. Praktyki te, mocno osadzone w pobożności ludowej, mają wielką wartość wychowawczą, ponieważ ukazują dzieciom Boga jednoczącego ludzi wokół siebie, udzielającego łaski harmonijnego życia ze sobą i światem przyrody.

Doniosłą rolę w wychowaniu do modlitwy odgrywa ruch pielgrzymkowy. Rodzinne udawanie się do sanktuariów staje się coraz powszechniejszym sposobem świętowania niedzieli. Pielgrzymowanie takie, przybierając różne formy i środki, przynosi owoc pogłębienia wspólnoty rodzinnej. Ze względu na swój charakter, pielgrzymka wymaga od człowieka integralnego zaangażowania, gdyż dotyczy zarówno sfery duchowej, jak i materialnej. W ten sposób poprzez konieczność wysiłku i bogactwo znaków, człowiek, zwłaszcza młody, jest wprowadzany w świat *sacrum*, które odczytuje jako coś istotnego i wzniosłego, a zarazem bliskiego⁵⁵.

Wskazane wyżej formy pobożności pozwalają dostrzec różnorodność dróg rozwoju modlitwy w rodzinie i poprzez rodzinę. Dzięki tej różnorodności, każda wspólnota rodzinna może wybrać dla siebie te sposoby pogłębiania więzi z Bogiem, które najlepiej odpowiadają jej członkom, ich aktualnym potrzebom, możliwościom oraz poziomowi rozwoju duchowego. Przedstawionej listy modlitewnych dróg rodziny nie można uważać za zamkniętą. Należy zachować otwartość, a zarazem roztropność wobec nowych praktyk, wśród których pojawiać się będą formy dostosowane do potrzeb i możliwości współczesnych rodzin.

⁵³ FC 61.

⁵⁴ Penitencjaria Apostolska. Dekret z dnia 12 stycznia 2002 r. „Anamnesis” 29:2002 s. 54-55; por. św. Faustyna Kowalska. *Dzienniczek. Miłosierdzie Boże w duszy mojej*. Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów 2001 s. 165-166.

⁵⁵ DD 52.

IV. APOSTOLAT MODLITWY RODZINNEJ

Rodzina katolicka uczestniczy w powołaniu apostolskim Kościoła, które jest także powołaniem do dzielenia się darem autentycznej modlitwy⁵⁶. Ten apostolat rodziny powinien być realizowany w pierwszej kolejności wobec jej członków. „Stąd dzieci, a nawet wszyscy pozostający w kręgu rodzinnym, znajdują łatwiej drogę szlachetności, zbawienia i świętości, jeżeli torować ją będzie przykład rodziców i modlitwa rodzinna”⁵⁷. Najważniejsze zadanie spoczywa na rodzicach, którzy mają prawo i obowiązek przekazywania swoim dzieciom wiary oraz związanych z nią postaw⁵⁸. Rodzinna szkoła modlitwy powinna się rozpocząć od chwili poczęcia dziecka. Już wtedy bowiem rodzice przyjmują Boży dar potomstwa i podejmują modlitwę w intencji nowego życia, powierzonego ich opiece. Autentyczne i radosne życie modlitewne rodziny może wpajać nowo narodzonemu dziecku od samego początku pozytywne odniesienie do Boga⁵⁹.

Z czasem przekazywane są kolejne słowa i zwroty stanowiące najprostsze modlitwy. Najistotniejszym czynnikiem kształtującym w małym dziecku postawę modlitwy jest przykład modlitwy rodziców, od którego przechodzi się do modlitwy dziecka wraz z rodzicami. Należy przy tym zadbać, aby mechanizm naśladowania nie doprowadził najmłodszych do przejęcia od rodziców nawyku niedbałości i mechanicznego powtarzania modlitw. Wraz z dorastaniem dziecka, jego rozwój modlitewny powinien być świadomie kierowany w stronę coraz głębszego przemyślenia wypowiedzianych treści i wykonywanych gestów, przez co młody człowiek staje się zdolny do nawiązania coraz dojrzałej więzi osobowej z Bogiem, opartej na modlitewnym dialogu. Modlitwa powinna się koncentrować przede wszystkim na umacnianiu tej osobowej relacji, nie zaś na zabieganiu o konkretne, szczegółowe dary. Modlitwa dziecka powinna być traktowana z powagą. Dlatego należy unikać przymuszania do modlitwy, a rozwijać w dziecku nadprzyrodzoną motywację, skupienie oraz postawę odpowiedzialnego przewycięzania trudności czy lenistwa. Nie jest też rzeczą właściwą czynienie z modlitwy dziecka pokazu dla znajomych⁶⁰. Korzystne jest dla ro-

⁵⁶ FC 63.

⁵⁷ KDK 48.

⁵⁸ Sobór Watykański II. Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* (28.10.1965) nr 3; por. K. L u b o w i c k i. *Duchowość małżeńska w nauczaniu Jana Pawła II*. Kraków: Wydawnictwo OO. Franciszkanów „Bratni Zew” 2005 s. 329.

⁵⁹ O s e w s k a, S t a l a. *W kierunku katechezy rodzinnej* s. 206.

⁶⁰ P. P o r ę b a. *Rodzina chrześcijańska „małym Kościołem”*. W: *Wychowanie w rodzi-*

dziców zapoznanie się z fazami oraz wyznacznikami rozwoju religijności. Dzięki temu mogą oni dostosować oddziaływanie wychowawcze do aktualnych potrzeb i możliwości percepcyjnych dzieci⁶¹.

Znaczącą rolę w realizacji zadania modlitewnej formacji najmłodszych mogą pełnić starsi, chorzy i niepełnosprawni członkowie rodziny, zwłaszcza dziadkowie i babcie. Po zakończeniu aktywności zawodowej mogą stać się dla dzieci przykładami życia modlitwy, a także nauczycielami poszczególnych modlitw. Stają się dla nich autorytetami i mogą skutecznie przekazywać właściwą hierarchię wartości oraz wewnętrzną motywację do żarliwej modlitwy. Także świadectwo ich choroby i cierpienia może ugruntować postawę dojrzałego zaufania Bogu i uciekania się do Jego Opatrzności w chwilach prób i doświadczeń⁶².

Apostolat modlitwy rodzinnej nie zamyka się jedynie w realizacji modlitewnego wychowania najmłodszego pokolenia. Każdy członek wspólnoty rodzinnej jest zarówno podmiotem, jak i przedmiotem modlitewnej formacji. Rodzina dostarcza mu przykładów wiary oraz motywuje go do nieustannej weryfikacji swoich postaw w duchu odpowiedzialności za domowy Kościół, który tworzy. W ten sposób rodzice są dodatkowo wezwani do odnowy własnej modlitwy ze względu na odpowiedzialność za dzieci⁶³.

Rodzina staje się również szkołą modlitwy skierowaną poza samą siebie (*ad extra*). Jest wezwana do promieniowania darem modlitwy na otoczenie przyjacielskie, sąsiedzkie, kulturalne i zawodowe, na Kościół i świat, w którym jest wielu ludzi niewierzących lub poszukujących Boga. W tych obszernych ramach należy szczególnie podkreślić znaczenie apostolatu modlitwy rodzinnej ruchów i wspólnot religijnych, w których rodziny mogą rozwijać swoje życie modlitwy oraz realizować zadania apostolskie w tym zakresie⁶⁴. Dotyczy to przygotowa-

nie chrześcijańskiej s. 189-190.

⁶¹ Por. O s e w s k a, S t a l a. *W kierunku katechezy rodzinnej* s. 206-215.

⁶² W. P r z y g o d a. *Funkcja królewska rodziny – apostolat w rodzinie i przez rodzinę*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 285.

⁶³ M. F i a ł k o w s k i. *Rodzina Kościołem domowym*. W: *Teologia pastoralna*. Red. R. Kamiński. T. 1. Lublin: Wydawnictwo Atla 2 2000 s. 175.

⁶⁴ Do najprężniej działających w Polsce zrzeszeń rodzin należą: Domowy Kościół – gałąź rodzinna Ruchu Światło-Życie, Ruch Rodzin Nazaretańskich, Ruch Apostolski „Rodzina rodzin”, „Spotkania Małżeńskie”, Liga Małżeństwo Małżeństwu, Polska Federacja Ruchów Obrony Życia, synodalne grupy rodzin, Wspólnota Rodzin Katolickich „Umilowany i Umilowana”, Wspólnota Nowa Droga (Chemin Neuf), Wspólnota „Chleb Życia”, Polska Federacja Stowarzyszeń Rodzin Katolickich, Stowarzyszenie „Przymierze Rodzin”, Stowarzyszenie Rodziców Rodzin Wielodzietnych oraz Stowarzyszenie „Dom rodzinny”. Por. R. B i e l e Ń. *Duszpasterstwo rodzin*. W: *Rodzina – bezcenny dar i zadanie*. Red. J. Stala, E. Osewska. Radom: Polwen 2006 s. 278-282.

nia do podjęcia nowych form modlitewnych, kształtowania nastawienia oraz motywacji praktykowania modlitwy osobistej i rodzinnej⁶⁵.

Naturalną formą apostołatu modlitwy rodzinnej jest obecność rodziny chrześcijańskiej w świecie i przenikanie jego struktur za pomocą świadectwa życia ewangelicznego⁶⁶. W taki sposób współczesna rodzina powinna dawać świadectwo ufnej modlitwy oraz ukazywać wszystkim radość pełnienia woli Bożej⁶⁷. Rodzina poprzez pielęgnowanie swojej autentycznej duchowości staje się znakiem dla współczesnego świata, a szczególnie dla innych rodzin, które często nie potrafią odnaleźć własnej tożsamości i drogi właściwego rozwoju⁶⁸. Realizuje ona także apostołat modlitwy poprzez wypraszanie u Boga daru umiłowania modlitwy dla tych rodzin, które jeszcze go nie doceniają⁶⁹.

*

Modlitwa jest łaską oraz przywilejem człowieka stworzonego i odkupionego przez Boga. Powołanie rodzinne stanowi szansę odpowiedniego rozwoju tej łaski. Bóg wychodzi naprzeciw człowiekowi poprzez powołanie do życia w rodzinie, umożliwiające rozwój życia duchowego i modlitewnego. Szczególnym skarbem rodziny jest gotowość do wzajemnej pomocy w dziele osiągnięcia świętości. Rodzina staje się zatem dla swoich członków pierwszą szkołą modlitwy, ale także miejscem weryfikacji autentyczności kontaktu z Bogiem, sposobem permanentnego dojrzewania i przestrzenią dawania świadectwa modlitwy. W ten sposób ta podstawowa komórka społeczna odkrywa, urzeczywistnia, rozwija oraz ukazuje swój wymiar nadprzyrodzony i sakramentalny.

BIBLIOGRAFIA

F i a ł k o w s k i M.: Rodzina Kościołem domowym. W: Teologia pastoralna. Red. R. Kamiński. T. 1. Lublin: Wydawnictwo Atla 2 2000 s. 171-176.

⁶⁵ M i e r z w i ń s k i, W i l k, B i e l e ń. *Duszpasterstwo rodzin* s. 436-437.

⁶⁶ G. P y ż l a k. *Rodzina miejscem i szkołą apostołstwa*. „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 1(56):2009 s. 74.

⁶⁷ P r z y g o d a. *Funkcja królewska rodziny – apostołat w rodzinie i przez rodzinę* s. 286-287.

⁶⁸ FC 63.

⁶⁹ Por. tamże 59, 86.

- K r a k o w i a k Cz.: Funkcja kapłańska rodziny – liturgia domowa. W: Rodzina jako Kościół domowy. Red. A. Tomkiewicz, W. Wieczorek. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 245-264.
- L u b o w i c k i K.: Duchowość małżeńska w nauczaniu Jana Pawła II. Kraków: Wydawnictwo OO. Franciszkanów „Bratni Zew” 2005.
- M i e r z w i ń s k i B., W i l k J., B i e l e ń R.: Duszpasterstwo rodzin. W: Teologia pastoralna. Red. R. Kamiński. T. 2. Lublin: Wydawnictwo Atla 2 2002 s. 403-442.
- N o w a k W.: Rodzina – domowy Kościół jako podmiot i przedmiot liturgii Kościoła. W: Rodzina jako Kościół domowy. Red. A. Tomkiewicz, W. Wieczorek. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 265-280.
- O s e w s k a E., S t a l a J.: W kierunku katechezy rodzinnej. Kielce: Wydawnictwo Jedność 2003.
- P o r ę b a P.: Rodzina chrześcijańska „małym Kościołem”. W: Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej. Red. F. Adamski. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy 1984 s. 182-199.
- P o r ę b a P.: Wychowanie religijne w rodzinie. W: Miłość, małżeństwo, rodzina. Red. F. Adamski. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy 1978 s. 411-428.
- P r z y g o d a W.: Funkcja królewska rodziny – apostołat w rodzinie i przez rodzinę. W: Rodzina jako Kościół domowy. Red. A. Tomkiewicz, W. Wieczorek. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 281-292.
- P y ź l a k G.: Rodzina miejscem i szkołą apostołstwa. „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 1(56):2009 s. 69-78.
- W y s o c k i J.: Rytuał rodzinny. Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników 2000.

THE FAMILY AS THE SCHOOL OF PRAYER

S u m m a r y

Prayer makes people grow and it shows the supernatural dimension of the family community. The family is called to participate in liturgical, community and individual types of prayer. The most important forms of family prayer include: the Eucharist, sacramental celebrations, the Horarium, occasional blessings, contemplating and sharing the Word of God, Holy Rosary, Cult of the Most Sacred Heart of Lord Jesus, of God Mercy, of Holy Virgin Mary, pilgrimages and acts of folk devotion.

The family is called to foster sacramental life and prayer practices of its members. This spiritual growth of the family takes places through bearing everyday testimony and the mutual prayer support on the part of the family members, as well as the educational initiatives for the children. Family prayer comes to fruition in the form of prayer apostolate, whose aims reach beyond the family. Religious associations and family religious movements play a significant role in the developing of family prayer and prayer apostolate.

Translated by Konrad Klimkowski

Słowa kluczowe: rodzina, duchowość małżeńska, modlitwa rodzinna, wychowanie religijne, apostołat.

Key words: family, marital spirituality, family prayer, religious education, apostolate.